

Pravo i etika u primeni veštačke inteligencije pri selekciji kandidata za zapošljavanje u javnom sektoru Republike Srpske sa osvrtom na nivo BiH

Law and Ethics in the Application of Artificial Intelligence in the Selection of Job Candidates in the Public Sector of the Republic of Srpska, with Reference to the Level of Bosnia and Herzegovina

Željko Stevanović, Ministarstvo odbrane, OS BiH

Sažetak— Javna uprava Republike Srpske i institucije Bosne i Hercegovine suočavaju se sa imperativom modernizacije. Svedoci smo sve veće primene veštačke inteligencije (AI) u svim sektorima pa tako i upotreba iste u selekciji kadrova, što obećava eliminaciju subjektivizma ali istovremeno otvara kompleksna pitanja pravne sigurnosti. Savremena javna uprava teži digitalizaciji kao sredstvu za postizanje veće efikasnosti i objektivnosti. Uvođenjem sistema veštačke inteligencije u procese selekcije kandidata, promoviše se kao rešenje za eliminaciju ljudske pristrasnosti i nepotizma. Ovaj rad istražuje i drugu stranu a koja se odnosi na rizik da AI postane takozvani digitalni paravan za netransparentne odluke. Osnovni problem leži u koliziji između automatizovanog odlučivanja i ustavnih prava građana na jednak pristup javnim funkcijama. Rad analizira neophodnost usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa Evropskom unijom AI Act-om i postavljanje etičkih brana koje će osigurati da tehnologija služi meritokratiji a ne da je obesmišljava.

Ključne riječi – veštačka inteligencija, digitalizacija, automatizovano odlučivanje, sistem

Abstract –The public administration of the Republic of Srpska and the institutions of Bosnia and Herzegovina are facing an imperative for modernization. We are witnessing an increasing use of artificial intelligence (AI) across all sectors, including its application in candidate selection processes, which promises the elimination of subjectivity while simultaneously raising complex issues of legal certainty. Modern public administration strives for digitalization as a means of achieving greater efficiency and objectivity. The introduction of artificial intelligence systems into candidate selection processes is promoted as a solution for eliminating human bias and nepotism. However, this paper also explores the other side, referring to the risk that AI may become a so-called digital façade for non-transparent decision-making. The core problem lies in the conflict between automated decision-making and the constitutional rights of citizens to equal access to public positions. The paper analyzes the necessity of harmonizing domestic

legislation with the European Union's AI Act and establishing ethical safeguards to ensure that technology serves meritocracy rather than undermining it.

Keywords –artificial intelligence, digitalization, automated decision-making, system

I. UVOD

Savremena javna uprava u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini nalazi se na prekretnici između tradicionalnog birokratskog aparata i imperativa digitalne transformacije. Uvođenje sistema veštačke inteligencije (AI) [6] u procese selekcije i zapošljavanja kadrova (tzv. Algorithmic Recruitment) promoviše se kao tehnološki superiornije rešenje namenjeno objektivizaciji procesa i eliminaciji ljudske pristrasnosti, nepotizma i političkog uticaja. Međutim, dok tehnologija nudi brzinu i analitičku dubinu, ona istovremeno otvara kompleksna pravna i etička pitanja koja duboko zadiru u temelje upravnog prava i ljudskih prava.

Osnovni naučni problem koji ovaj rad istražuje jeste očuvanje principa meritokratije u uslovima automatizovanog odlučivanja [7]. U pravnom sistemu koji počiva na ustavnom pravu građana na jednak pristup javnim funkcijama pod jednakim uslovima, upotreba netransparentnih algoritama — poznatih kao sistemi „crne kutije“ (eng. Black Box) — predstavlja direktan izazov za načelo pravne sigurnosti. Ako u konkursnoj proceduri kandidat ne može da „dokuči“ logiku iza odluke kojom je eliminisan, pravo na efikasan pravni lek i obrazloženu upravnu odluku postaje tek deklaratorna kategorija.

Dodatno, rad analizira etičku dimenziju algoritamske pristrasnosti. Postoji opravdan rizik da AI sistemi, učeći na istorijski kontaminiranim podacima, nesvesno perpetuiraju postojeće obrasce diskriminacije, dajući im pri tome privid naučne nepogrešivosti [1]. U ambijentu gdje su konkursne

procedure često predmet javne kritike i sumnje u njihovu ispravnost, veštačka inteligencija može postati ili najmoćnije oružje u borbi za integritet institucija ili najsofisticiraniji paravan za prikrivanje institucionalne nepravde [8].

Fokus rada biće usmeren na nužnost harmonizacije domaće zakonodavstva sa najnovijim evropskim standardima, prvenstveno Aktom o veštačkoj inteligenciji Evropske unije (EU AI Act) [5], koji sisteme u zapošljavanju svrstava u kategoriju visokog rizika. Cilj je ponuditi regulatorni okvir koji će osigurati da „vladavina algoritama“ nikada ne nadvlada vladavinu prava, te da tehnologija ostane u službi najkvalitetnijih kadrova, a ne sredstvo njihove automatizovane marginalizacije.

II. EVROPSKI REGULATIVNI OKVIR EU AI ACT KAO IMPERATIV HARMONIZACIJE

Evropski regulatorni okvir postavljen kroz Akt o veštačkoj inteligenciji (EU AI Act) predstavlja prekretnicu u globalnom pravnom poretku, ali i neizbežnu obavezu za Bosnu i Hercegovinu u okviru procesa pridruživanja Evropskoj uniji. Ovaj pravni akt uvodi strogu podelu sistema veštačke inteligencije prema nivou rizika koji generišu, pri čemu su sistemi namenjeni zapošljavanju, oceni kandidata i donošenju odluka o napredovanju u karijeri eksplicitno klasifikovani kao sistemi visokog rizika. Ovakva klasifikacija proizlazi iz činjenice da algoritamske greške u ovoj oblasti mogu dovesti do trajne povrede ljudskih prava i ekonomske marginalizacije pojedinca.

Za zakonodavstvo Republike Srpske, imperativ harmonizacije sa ovim Aktom podrazumeva napuštanje dosadašnje pasivnosti i uvođenje rigoroznih tehničkih standarda prije nego što bilo koji automatizovani sistem postane dio konkursne procedure. EU AI Act nalaže da visokorizični sistemi moraju biti dizajnirani na način koji osigurava njihovu „objašnjivost“, što u praksi znači da rešenje o izboru kandidata mora sadržavati logičku argumentaciju koju je proizveo algoritam, a koju pravni stručnjak može validirati.

Poseban akcenat u procesu harmonizacije mora biti stavljen na uspostavljanje sistema upravljanja podacima koji se koriste za obuku algoritama. Prema evropskim standardima, podaci moraju biti relevantni i reprezentativni kako bi se spriječila automatizovana diskriminacija. U kontekstu BiH, ovo je posebno osetljivo pitanje zbog ustavnih obaveza o ravnopravnoj zastupljenosti i zabrani diskriminacije po bilo kom osnovu. Harmonizacija takođe zahteva implementaciju člana 14. Akta, koji propisuje obavezan ljudski nadzor. To znači da institucije u Republici Srpskoj ne mogu delegirati suvereno pravo odlučivanja softveru, već on mora služiti isključivo kao alat koji olakšava rad konkursnim komisijama, uz obavezno postojanje mehanizma kojim fizičko lice može poništiti algoritamski rezultat ukoliko on nije u skladu sa zakonskim i etičkim normama.

Osim tehničkih aspekata, imperativ harmonizacije uključuje i uvođenje strogih kaznenih odredbi za zloupotrebu AI sistema u javnom sektoru. Akt o veštačkoj inteligenciji predviđa visoke novčane kazne, ali za domaći pravni sistem

još je važnije uvođenje instituta „algoritamske odgovornosti“ donosilaca odluka. Bez usklađivanja domaćih zakona o državnoj upravi sa ovim standardima, Republika Srpska i BiH rizikuju da stvore digitalni sistem koji je pravno neusklađen sa evropskim prostorom, čime bi se dodatno otežao proces integracija i narušila pravna sigurnost građana. Harmonizacija, dakle, nije samo administrativna obaveza, već suštinska zaštita meritokratskog principa od netransparentne tehnokratije.

III. USTAVNOPRAVNI ASPEKT I PRISTUP JAVNOJ UPRAVI RS I BIH

Ustavnopravni aspekt upotrebe veštačke inteligencije u selekciji kadrova unutar javne uprave Republike Srpske i Bosne i Hercegovine duboko je ukorenjen u zaštiti osnovnih ljudskih prava i sloboda, prvenstveno prava na rad i ravnopravnog pristupa javnim funkcijama. Ustavi oba entiteta, kao i Ustav BiH, proklamuju princip nediskriminacije kao vrhovni postulat pravnog poretka. Kada se u proces odlučivanja uvede algoritam, postavlja se fundamentalno pitanje: da li mašina može garantovati ustavno pravo na „jednake uslove“ ako je njena logika procesiranja podataka nedostupna javnosti? [4] Ustavna garancija prava na rad ne podrazumeva samo pravo na zaposlenje, već i pravo na pravičan i zakonit proces selekcije.

Ukoliko AI sistem koristi parametre koji nisu eksplicitno navedeni u zakonu ili konkursu, on vrši tihiu eroziju ustavnosti, uvodeći arbitarnost tamo gdje mora vladati isključivo norma. Pristup javnoj upravi u Republici Srpskoj zakonski je definisan kao meritokratski proces, ali ustavna sudska praksa nalaže da svaka odluka organa vlasti mora biti podložna proveru. Ovde se javlja kolizija između tehnološke efikasnosti i prava na žalbu kao ustavne kategorije. Ako kandidat ne može da ospori odluku algoritma jer mu je uskraćeno razumevanje načina na koji je softver vrednovao njegove kvalifikacije, dolazi do povrede prava na pravično suđenje i efikasan pravni lek. Ustavni sudovi bi u ovakvim slučajevima morali stati na stranu pojedinca, jer se suverenitet odlučivanja u javnom sektoru ne može preneti na privatni softver bez jasnog ustavnog ovlašćenja i mehanizama ljudske kontrole. Institucionalna pravda nalaže da tehnologija bude instrument koji olakšava ostvarivanje prava, a ne barijera koja kandidata ostavlja u sferi pravne nesigurnosti.

Dodatni izazov predstavlja ustavni princip proporcionalnosti. Upotreba invazivnih AI alata, poput analize mikromimike tokom intervjua ili dubinskog skeniranja digitalnog otiska kandidata, može predstavljati nesrazmeran zahvat u pravo na privatnost.

U Republici Srpskoj i BiH, gdje je poverenje u institucije često poljuljano spornim konkursnim procedurama, ustavnopravna zaštita mora biti proaktivna. To podrazumeva da se pristup javnoj upravi mora zaštititi od „tehničkog formalizma“ koji bi mogao služiti za prikrivanje diskriminacije na osnovu političkog mišljenja ili socijalnog porekla, što su kategorije koje AI može veoma lako kvantifikovati kroz indirektno podatke. Ustavni okvir BiH i Republike Srpske zahtijeva da svaki tehnološki napredak u

administraciji bude podređen ljudskom dostojanstvu i principu zakonitosti, osiguravajući da najkvaliteniji kadar svoje mesto u sistemu dobiju na osnovu merljivih zasluga, a ne na osnovu netransparentnih algoritamskih proračuna.

IV. NEPRISTRASNOST I ALGORITAMSKA PRAVIČNOST

Koncept nepristrasnosti u javnom sektoru Republike Srpske i Bosne i Hercegovine tradicionalno se vezuje za subjektivni integritet članova konkursnih komisija, međutim, uvođenjem veštačke inteligencije, težište se pomera ka fenomenu algoritamske pravičnosti. Postoji duboko ukorenjena zablada da su algoritmi inherentno neutralni jer operišu sa brojevima, a ne sa emocijama ili interesima. Ipak, naučna praksa pokazuje da AI sistemi mogu postati instrumenti „automatizovane nepravde“ ukoliko su podaci na kojima uče (training data) opterećeni istorijskim predrasudama ili sistemskim manjkavostima društva. U kontekstu našeg podnevlja, gde su konkursne procedure često bile izložene kritikama zbog netransparentnosti, algoritamska pravičnost nalaže da se svaki softverski model mora podvrgnuti rigoroznom testiranju na pristrasnost pre nego što mu se poveri selekcija ljudskih sudbina. Pravičnost ovde ne znači samo odsustvo direktne diskriminacije, već i osiguranje da indirektni korelati — kao što su mesto stanovanja, naziv fakulteta ili dužina studiranja — ne postanu prikriveni eliminatorni faktori koji produbljuju socijalni jaz.

Algoritamska pravičnost zahteva implementaciju principa distribuirane pravde, gde sistem mora osigurati jednak tretman za slične kandidate. U Bosni i Hercegovini, ovo pitanje dobija i dodatnu ustavnu dimenziju u pogledu ravnopravne zastupljenosti konstitutivnih naroda i ostalih građana [13]. Ako bi algoritam bio programiran da favorizuje određene obrasce ponašanja ili specifične rečnike koji su dominantni samo u jednoj društvenoj grupi, on bi de facto vršio diskriminaciju pod paravanom „tehničke optimizacije“. Nepristrasnost sistema, dakle, nije statično stanje, već dinamički proces koji zahteva stalnu reviziju (algorithmic auditing). Institucije u Republici Srpskoj ne smu prihvatiti rešenja „ključ u ruke“ od stranih dobavljača bez prethodne kalibracije softvera prema lokalnim pravnim i etičkim standardima [9].

Etički integritet procesa selekcije zavisi od mogućnosti da se algoritamska odluka ospori sa stanovišta ljudske pravičnosti. Veštačka inteligencija teži statističkom proseku i često ne prepoznaje izuzetnost pojedinca čiji profil može odudarati od „standardno uspešnog“ kandidata kojeg je mašina naučila da prepoznaje [12]. Zbog toga, algoritamska pravičnost u javnom sektoru BiH mora biti dopunjena obavezim ljudskim korektivom. Pravo na nepristrasan postupak podrazumeva da tehnologija služi kao filter za eliminaciju subjektivizma, a ne kao neprobojni zid koji onemogućava prepoznavanje istinskog kvaliteta i meritornosti. Samo kroz simbiozu matematičke logike i pravničke etike moguće je izgraditi sistem u kojem će digitalizacija biti garant, a ne „grobar“ institucionalne pravde [14].

V. ALGORITAMSKI MENADŽMENT KAO PARAVAN ZA INSTITUCIONALNU NEPRAVDU

Uvođenje algoritamskog menadžmenta u procese selekcije kadrova u javnom sektoru Republike Srpske i Bosne i Hercegovine nosi sa sobom latentnu opasnost da tehnologija, umesto garanta meritokratije, postane sofisticiran paravan za održavanje i produbljivanje institucionalne nepravde. U pravnom sistemu koji se još uvek bori sa visokim stepenom diskrecionog odlučivanja i političkog uticaja na zapošljavanje, automatizacija procesa može poslužiti kao sredstvo za "pranje" nelegalnih odluka kroz privid tehničke nepogrešivosti. Na taj način, tradicionalna zloupotreba položaja članova konkursnih komisija biva zamenjena tehnokratskim determinizmom, gde se iza kompleksnih matematičkih operacija krije svesna namera da se favorizuje kandidat koji ne ispunjava zakonske ili stručne kriterijume.

Ovakav scenario stvara opasnu pravnu prazninu u kojoj se odgovornost za kršenje konkursnih procedura disperzuje sa donosilaca odluka na softversko rešenje, čime se direktno podriva pravo kandidata na pravni lijek i sudsku zaštitu. Kada algoritamski sistem generiše rang-listu na osnovu netransparentnih parametara, on zapravo onemogućava relevantne faktore, uključujući sudsku vlast i resorna ministarstva, da izvrše adekvatan nadzor nad zakonitošću procesa. Institucionalna nepravda se ovdje manifestuje kroz "crnu kutiju" odlučivanja, gde se svaki prigovor na neregularnost odbacuje argumentom objektivnosti mašine, dok se u pozadini zadržava stari obrazac ignorisanja zakonskih normi u korist podobnosti [10].

Takva praksa ne samo da kompromituje integritet javne službe, već obesmišljava samu suštinu vladavine prava, pretvarajući modernizaciju uprave u puki dekor za nastavak sistemske diskriminacije i kršenje etičkih postulata struke.

VI. SISTEM ODGOVORNOSTI I MEHANIZAM PRAVNE ZAŠTITE

Uspostavljanje jasnog sistema odgovornosti i efikasnih mehanizama zaštite prava kandidata u procesima selekcije putem veštačke inteligencije predstavlja ultimativni izazov za pravni poredak Republike Srpske i Bosne i Hercegovine. Postojeći zakonski okvir, primarno oslonjen na Zakon o opštem upravnom postupku i zakone o državnim službenicima [2],[3] nije projektovan za situacije u kojima algoritamski entiteti postaju ključni faktori odlučivanja. Stoga se odgovornost ne smije završiti na pukoj tehničkoj ispravnosti softvera, već mora biti locirana u sferi institucionalnog subjektiviteta – onoga ko je takav sistem odobrio, implementirao i nadzirao [15], [16].

Mehanizam zaštite u ovakvom kontekstu zahteva evoluciju prava na obrazloženje odluke, koje u digitalnom dobu podrazumeva obavezu institucije da na razumljiv način prezentuje logiku algoritamskog rangiranja [10], [11]. Ukoliko kandidat, uprkos ispunjavanju svih zakonskih i stručnih kriterijuma, biva eliminisan netransparentnim procesom, pasivnost nadležnih faktora, poput resornih ministarstava ili sudskih instanci, predstavlja direktno saučesništvo u

institucionalnoj nepravdi. Efikasna zaštita podrazumeva pravo na ljudsku intervenciju i reviziju svake automatizovane odluke, čime se sprečava da tehnologija postane nepremostiva barijera za sudsku kontrolu zakonitosti konkursa.

Bez rigoroznih kontrolnih mehanizama koji bi omogućili sankcionisanje odgovornih lica u slučajevima kada AI služi za prikrivanje diskriminacije, pravna sigurnost građana ostaje samo deklarativna kategorija. Tek kroz strogo definisanu hijerarhiju odgovornosti, od ministra pravde do članova konkursnih komisija, veštačka inteligencija može biti transformisana iz potencijalnog alata nepravde u instrument objektivnosti, pod uslovom da svaki njen korak ostane podložan beskompromisnoj pravnoj i etičkoj proverbi.

VII. ZAKLJUČAK

Dosadašnja analiza nedvosmisleno ukazuje na to da implementacija veštačke inteligencije u procese selekcije u javnom sektoru Republike Srpske i Bosne i Hercegovine ne sme biti posmatrana isključivo kao tehničko unapređenje, već kao prvorazredno pravno i etičko pitanje. Da bi se izbeglo pretvaranje algoritama u digitalne paravane za institucionalnu nepravdu, neophodna je hitna reforma zakonodavstva koja će jasno definisati pojam algoritamske odgovornosti. Ključni pravni prijedlozi moraju uključivati obavezu uvođenja "objašnjive veštačke inteligencije" (XAI) u sve javne konkurse, čime bi se osiguralo pravo kandidata na transparentno obrazloženje svake faze procesa.

Pored toga, neophodno je uspostaviti nezavisni mehanizam eksterne revizije algoritama koji bi periodično proveravao prisustvo diskriminatornih obrazaca u bazi podataka. Pravo na ljudski nadzor i obaveznu intervenciju nadležnih komisija mora ostati neotuđivo, kako bi se spriječilo da mašinska odluka postane konačna bez mogućnosti efikasne sudske kontrole. Samo kroz sinergiju stroge pravne regulative, koja predviđa ličnu odgovornost donosilaca odluka – od članova komisija do resornih ministara – i visokoetno postavljenih tehnoloških standarda, moguće je vratiti

poverenje u meritokratiju i vladavinu prava. Uvođenje veštačke inteligencije treba da služi eliminaciji korupcije, a ne njenom sofisticiranom prikrivanju, čime bi se konačno osiguralo da najbolji kandidati, bez obzira na institucionalne pritiske, zauzmu mesta koja im po zakonu i struci pripadaju.

LITERATURA

- [1] Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 59/09 i 66/16).
- [2] Zakon o državnim službenicima Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 118/08, 117/11, 37/12 i 57/16).
- [3] Zakon o opštem upravnom postupku Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 13/02, 87/07, 50/10 i 66/18).
- [4] Zakon o zaštiti ličnih podataka BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 49/06, 76/11 i 89/11).
- [5] Uredba EU o vještačkoj inteligenciji (EU AI Act, 2024) – ključni dokument koji klasifikuje sisteme zapošljavanja kao "visokorizične".
- [6] Etičke smjernice za pouzdanu vještačku inteligenciju (HLEG AI, Evropska komisija, 2019).
- [7] Opšta uredba o zaštiti podataka (GDPR) – u kontekstu prava na objašnjenje automatizovanog odlučivanja (Član 22).
- [8] Civitarese Matteucci, S. (2021). Public Administration Algorithm Decision-Making and the Rule of Law, European Public Law.
- [9] Alon-Barkat, S. & Busiuc, M. (2023). Human-AI Interactions in Public Sector Decision Making: "Automation Bias" and "Selective Adherence".
- [10] Akter, S., et al. (2021). Algorithmic bias in data-driven innovation in the age of AI, International Journal of Information Management.
- [11] Zbornici radova i priručnici: Vodič o radnim i digitalnim pravima u Bosni i Hercegovini (UG "Nešto više", 2023).
- [12] Službeni sajt Agencije za državnu upravu RS / ADU BiH: Za analizu postojećih pravilnika o konkursnim procedurama.
- [13] Portal pravosudje.ba: Za pristup sudskoj praksi u vezi sa diskriminacijom pri zapošljavanju.
- [14] Evropski parlament (europarl.europa.eu): Dokumentacija o implementaciji AI Act-a.
- [15] Forbes / N1 Info (BiH sekcija): Analize uticaja AI Act-a na lokalne firme i javni sektor u 2024. i 2025. godini.
- [16] Fondacija Konrad Adenauer (KAS): Analize o budućnosti poslovanja i AI u BiH.